

Subjekti tiedon ja tietämättömyyden rajapinnalla

Jouni Huhtanen

Bataille, Georges: *Sisäinen kokemus*. Suomentaneet Viljami Hukka ja Anna Nurminen. Gaudeamus, Helsinki 2020, 278 sivua.

Ranskalaisen kirjailijan ja ajattelijan Georges Bataillen (1897–1962) *Sisäinen kokemus* (alkup. *L'expérience intérieure*, 1943) sisältää joukon pitkällä aikavälillä ideoituja esseitä ja kirjoituksia. Teos on tästä syystä muodoltaan huomattavan epäyhtenäinen eikä kovin helposti yhdistettävissä varsinkaan akateemisen filosofian perinteeseen. Asian sisäistämistä hankaloittaa ennen kaikkea se, etteivät työn luvut ole kovin sovinnaisia, vaan noudattavat lähinnä kaunokirjallisuudelle ominaista katkoksellisuutta ja vapaamuotoisuutta.

Vaikka *Sisäinen kokemus* on kirjoitettu suhteellisen lyhyen ajan sisällä – vuosien 1941 ja 1942 aikana – edustaa se eräänlaista kollaasia Bataillen kaikesta siihen saakka ajattele-

masta. Työhön sisältyy huomattava määrä viittauksia hänen aikaisempiin kirjoituksiinsa, varhaisimmat näistä ovat vuodelta 1926. Tämän suhteellisen pitkän aikarajan lisäksi silmiinpistävää on se, että teksti nojaa jokseenkin vapaisiin miellelyhtymiin ja pyrkii ottamaan haltuun nimensä mukaisesti merkittävän osan yksilön sisäisestä kokemuksesta nojautumatta länsimaiselle ajattelulle ominaiseen subjektin ja objektin väliseen jakoon.

Sikäli kuin työtä voidaan pitää perinteisen akateemisen filosofian merkkiteoksena, oikeutuu tämä lähtökohta lähinnä vain sillä, että siihen sisältyy vahva suhde subjektin ongelmaan. Yhtymäkohtia on mahdollista etsiä monien ranskalaisten Jacques Derridan (1930–2004), Jacques Lacanin (1901–1981) ja Maurice Merleau-Pontyn (1908–1961) kaltaisten ajattelijoiden ohella varsinkin Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770–1831) tietoteoriasta. Bataille ajattelee monessa kohdin Hegelin tavoin, että tietämisen perustana on tiedetyn ja tuntemattoman asian keskinäinen yhdistäminen siten, että lopputulokseksi voidaan löytää aikaisempaa monipuolisempi ja laajempi käsitys tutkittavasta kokonaisuudesta. Tämä edellyttää sekä tiedon ja tietoisuuden syklisen rakenteen että tiedon epävaakaan dialektisen luonteen huomioimista osana tietämisen ongelmaa.

Vaikka Hegelin käsitykset nousevat *Sisäisessä kokemuksessa* merkittävään asemaan, Bataille ei ole läheskään yhtä varma absoluuttisen tiedon saavutettavuudesta kuin

Hegel. Selvitellessään absoluuttisen tiedon perimmäisiä lähtökohtia Hegel vaati tietoisuuden prosessin itsensä tutkimista kaikessa laajuudessaan ja yritti yhdistää tiedon kohteet ja tietämisen todelliset tekniset edellytykset toisiinsa. Hän tarkasteli varsinkin teoksessaan *Phänomenologie des Geistes* (1807) tietoisuuden ja tietämisen rajoja ja pyrki pääsemään selvyteen siitä, millaisin kriteerein tiedon kohteet saattoivat näyttäytyä tietoisuudelle. Nämä eivät olleet koskaan läsnä sellaisinaan, vaan mukautuivat tietoisuuden rakenteisiin.

Tiedon tuottamisen prosessi perustui tällöin viimekädessä aina sykliseen liikkeeseen, jossa tiedon perustana olevat faktat tuottivat uusia tiedollisia ongelmia ja ristiriitoja ja johtivat siten uuteen, aikaisempaa syvällisempään tietoon. Tietoisuus ikään kuin kohosi aste asteelta tai vaihe vaiheelta ylemmäs ja tietoinen subjekti eteni kohti tiedon todellista absoluuttista pistettä. Tätä kehitystä kuvatessaan Hegel käytti yleisesti joko abstraktion, negaation ja konkretian tai välittömyyden, välillisyyden ja konkreettisuuden käsitteitä (ei niinkään teesin, antiteesin ja synteessin käsitteitä, kuten monissa yleistajuisissa selostuksissa väitetään).

Tietoisuus ja tiedon kohteena olevien tekijöiden välinen ongelma on Hegelin teoriassa seurausta tietoisuuden itsensä puutteellisuudesta eli toisin sanoen tieto on puutteellista ainoastaan siksi, ettei tietoisuus ole noussut tiedon objektien edellyttämälle tasolle. Saavuttaessaan lopullisen täydellisen pisteensä tietoisuus

tulee Hegelin mukaan tietoiseksi tiedon kohteiden perimmäisestä luonteesta. Bataille hyväksyy lähtökohteisesti tämän teorian, mutta katsoo sen olevan käytännössä vaikeasti toteutettavissa. *Phänomenologie des Geistes* (1807) edellyttää tiedon subjektilta asteittain täydellistyvää itse-tietoisuutta ja tämän tietoisuuden pyrkimystä muuttua lopulta kaikkeudeksi, mutta ongelmana on se, että absoluuttisen tiedon saavuttaminen vaatii aina uuden perusteen aikaisemmalle tiedolle eikä yksikään aikaisemmin esitetty peruste kykene oikeuttamaan absoluuttisuuden ideaa sellaisenaan.

Bataillen mukaan prosessi on koko ajan keskeinen ja jokaisen saavutetun tavoitteen osaksi muodostuu lopulta korvautuminen uusilla tiedoilla ja tavoitteilla ilman varsinaista tiedon täyttymyksen ideaa. Kyseinen kehitys johtaa lopulta rajalle, jonka tuolla puolen ei ole tietoa sanan perinteisessä mielessä. Tämä tiedon tavoittamattomuus ei johdu ensisijaisesti järjen riittämättömydestä, vaan pikemminkin yksilön tietokyvyn rakenteesta. Vaikka tiedon ja ei-tiedon välisen rajan ylittäminen on käytännössä mahdotonta, on rajan tiedostaminen siinä mielessä merkittävää, että se tarjoaa lupauksen uudesta tiedosta ja muodostaa samalla ainakin periaatteellisen mahdollisuuden siirtää tietämättömyyden rajaa kauemmaksi horisonttiin. *Sisäisen kokemuksen* perimmäisenä lähtökohdana on näin ymmärretty tiedon sisältä käsin tapahtuva tiedon rajojen tunnustelu.

Tämän rajan ehkä keskeisimmäksi kysymykseksi muodostuu lopulta kielen, tiedon ja todellisuuden välisen yhteyden tarkastelu. Bataillen mukaan kieli tekee yksilöstä yksilön, mutta ongelmana on se, että samalla se vieraannuttaa hänet muusta maailmasta vetämällä turhan jyrkän

rajan konkreettisten käsitteellisesti nimettävien ja ei-käsitteellisten ilmiöiden välille. Ongelmaa on käytännössä vaikea korjata, sillä yksilö ei voi tulla yhdeksi ulkoisen maailman kanssa ja pitää samalla kiinni omasta subjektiviteetistaan. Kyseisen ristiriidan myötä yksilön olemassaolo alkaa vaikuttaa erinäisten sattumusten summalta ja näiden sattumusten myötä häneltä katoavat lopulta olemassaolon todellinen perusta ja yhtenäisyys.

Sisäisen kokemuksen mukaan kyseinen repeämä johtaa jonkinlaiseen uskonnolliseen tai myyttiseen kokemukseen, mutta kyseisen käsityksen perimmäinen motiivi jää teoksessa jokseenkin epäselväksi. Bataille pitää kielen ja minuuden tuolle puolen ulottuvaa pyrkimystä mahdottomana, mutta katsoo samalla sen toimivan täysin järjeställisenä selityksenä uskonnolle. Tietävästi väittämän taustalla vaikuttavat muutamien Mestari Eckhartin (1260–1328) kaltaisten kristillisten mystikojen ajatukset. *Sisäisen kokemuksen* mukaan uskonto on syntynyt tarpeesta lievittää syyllisyyttä, jota yksilö tuntee alistuttuaan kielen ja työn avulla maailman vietäväksi. Lisäksi siinä heijastuu hänen pyrkimyksensä kadottaa itsensä ja liittyä osaksi jotain suurempaa joko uskon yhteisön tai uskonnollisen kokemuksen itsensä puitteissa.

Näiden romanttisten, osin jopa hie-man lapsekkaiden tekijöiden myötä *Sisäisessä kokemuksessa* alkaa hahmottua suhteellisen selvä kahtiajako, jossa tiedon järjestelmällisyys ja järjestäytymättömyys ovat alati läsnä ja käyvät keskinäistä kamppailuaan yksilön huomiosta. Siinä missä ensin mainitun perustaksi muodostuu hegeliläinen pyrkimys tiedon absoluuttisuuteen, edustaa jälkimmäistä Friedrich Nietzschen (1844–1900) uskonnovastaiset muotoilut.

Varsinkin Nietzschen asemaa on teoksessa vaikea hahmottaa. Sisäisen kokemuksen reitti tiedon tuolle puolen saavuttaa huipentumansa teoksen lopussa, jossa Bataille määrittelee uudelleen Nietzschen ennustuksen Jumalan kuolemasta, mutta esittää samalla huomattavan myönteisiä käsityksiä uskonnon asemasta sisäisen kokemuksen perimmäisenä ilmentymänä.

Sisäinen kokemus ei ole Bataillen merkittävin teos eikä se ole saavuttanut hänen tuotannossaan yhtä keskeistä asemaa kuten esimerkiksi talouskäsityksiä ruotiva *La Part maudite* (1949). Työtä voi lukea ennen kaikkea kriittikkinä länsimaista tieteellistä maailmankuvaa kohtaan. Bataillen arvostelu osuu erityisesti teoksen julkaisuajankohdasta alati voimistuneen välineellistymisen, hyötyajattelun ja ”älyllisen orjuuden” kehityskulkuun, jossa olennaisia ovat perinteisesti olleet monarkistinen hallintovalta, kristinusko, teollinen kapitalismi sekä moderni tiede ja filosofia.

Viimeksi mainittujen kasvu näytetään teoksessa suhteellisen laaja-alaisena kehityksenä, joka alkaa Descartesin universaalien tiedon projektista ja päättyy Hegelin filosofiseen järjestelmään, tiedon totaliteettiin ja lopulta jonkinlaiseen nihilismiin ja länsimaisen tiedon ja kulttuuripohjan rappeutumiseen. Nämä ovat olleet varsinkin 1900-luvun alkupuolen kulttuurikeskustelussa keskeisiä teemoja, mutta Bataillen työ ei yllä tässä suhteessa samanlaiseen selkeyteen ja järjestelmällisyyteen kuten esimerkiksi monet Frankfurtin koulukunnan esitykset. *Sisäistä kokemusta* ei voi pitää kovin merkittävänä saavutuksena länsimaisen ajattelun historiassa, mutta se tarjoaa suhteellisen hyvän käsityksen Bataillen ideoiden kehityksestä ja hänen ajattelunsa keskeisistä suuntaviivoista. ■